

Radenko PEJOVIĆ*

KUĆE I POMOĆNI OBJEKTI U PIVI NA KRAJU XIX I POČETKOM XX VIJEKA SA LEKSIČKIM TUMAČENJIMA NAZIVA

Sažetak: U ovom radu obrađene su kuće i pomoćni objekti u Pivi na kraju XIX i početkom XX vijeka sa leksičkim tumačenjem korišćenih naziva. Opisan je izbor mjesta za gradnju kuće, vrste objekta, materijali od kojih su objekti građeni, vrste kuća, zatim su pojedinačno opisane kuće i pomoćni objekti.

Poseban dio se odnosi na leksička tumačenja naziva koja su tada korišćena.

Cilj ovog rada je da određene specifičnosti koje su karakteristične za tadašnje seoske građevine otrgne od zaborava, a posebno korišćene nazive koji postepeno generacijski idu u zaborav.

Ključne riječi: *Piva, kuća, vrste kuća, tipična kuća, pomoćni objekti, vrste pomoćnih objekata, materijali za gradnju, radovi, alati, leksika naziva*

1. UVOD

Arhitektura objekata za stanovanje i drugih pomoćnih objekata krajem XIX i početkom XX vijeka sve do Drugog svjetskog rata u Pivi bitno se razlikovala od posleratne, a posebno od današnje.

Gradnja ovih objekata bila je uslovljena tradicijom, tadašnjim mogućnostima, raspoloživim materijalima kao i načinom života. Međutim, i u ovom periodu je zabilježen značajan napredak u načinu gradnje. Dok su u prvom periodu kuće uglavnom građene kao kombinacija kamena i drveta, pred Drugi svjetski rat se kuće najvećim dijelom grade od kamena. U prvom periodu kuće su osim za porodično stanovanje služile i za smještaj stoke, da bi se postepeno prelazilo na izgradnju posebnih objekata za stoku (staje, štale).

---

* Radenko Pejović (Podgorica), profesor univerziteta

U pivskom govoru za objekte, materijale i alate za gradnju korišćeni su određeni specifični lokalni nazivi. U ovom radu se posebno daju leksička tumačenja korišćenih naziva.

2. POLOŽAJ KUĆA

Pri odabiru položaja kuće vođeno je računa o tome da kuće budu uglavnom postavljene u nekom pristranku, po mogućnosti u prisoju, tako da je jedna strana, zadnja, bila ukopana u zemlju, dok su bočne bile djelimično u zemlji, a prednja strana, na kojoj su bila vrata je slobodna. Izbjegavalo se da se kuće grade na obradivom zemljištu. Osim toga, vođeno je računa da se kuće grade uz komun, zajedničku ili državnu zemlju, radi lakšeg čuvanja stoke u vrijeme zabrana. Takođe je vođeno računa da se kompletna kuća postavi na ocjeditom čvrstom tlu kako ne bi vlažila i zidovi pucali zbog neravnomjernog slijeganja. U prostoru je kuća postavljena tako da ulaz najčešće bude sa zapadne ili istočne strane. Izbjegavan je ulaz sa sjeverne strane zbog jakog sjevernog vjetra.

3. VRSTE OBJEKATA

U Crnoj Gori, a samim tim i u Pivi, objekti, odnosno prostorije koje imaju krov, jednim imenom se nazivaju suvota. Objekti mogu biti stalnog i privremenog karaktera. Stalnog karaktera su objekti-kuće za stanovanje i štale (pojate) za stoku. Imućnije porodice su uz kuću pravile pomoćni objekat, tkz. ambar koji je čak pravljen na izbu. Kolibe su sezonska boravišta ljudi, bilo da se rade uz kuće ili na katunima. Ako se rade uz kuće, onda se one koriste ljeti kao mljekari, dok su na katunima to objekti u kojima se boravi. Pored koliba u katunima su rađeni savardaci koji imaju funkciju kao i koliba, ali su oni jednostavniji za gradnju. Pored navedenih, rade se i pomoćni objekti, kućare, telečari, svinjari, kokošinjci, nužnici, torovi i sl.

Kuće se razlikuju po tome od kakvog su materijala, rađene od kamena ili od drveta ili kombinacija kamena i drveta. Kod svih objekata krovna konstrukcija je rađena od drveta. Rjeđe su rađene kuće od čatme, takozvane čatmare.

4. MATERIJALI

Osnovni materijali koji su korišćeni za gradnju kuća bili su kamen i drvo. U početku se koristio kamen u prirodnom stanju iz lokalnih nalazišta vrlo malo obrađen, kasnije poluobrađen, još kasnije klesani. U početku se zidalo bez vezivnog sredstva, takozvana suvozidina, a kasnije je korišćen krečni malter.

Drvena građa je bila jelova i smrčeva, a rjeđe borova (lučeva). Obrada je bila cijepanjem, tesanjem, a kasnije šeganjem. Za pokrivanje, pored daske, u početku korišćena je slama, odnosno mlaćevina i jelova kora, tkz. lub, kora oguljena sa velikih jela ili smrča.

Pregrade su rađene od drvenih stubića upletenih prućem ili okovanih tankim jelovim letvicama sa malterisane krečnim malterom (čatma). Podovi su u početku bili zemljani ili kameni, a kasnije drveni.

5. TIPIČNA PIVSKA KUĆA

Nema dovoljno podataka kako su prve kuće rađene u Pivi u vrijeme kada je ona naseljavana. Tipična pivska kuća iz kraja XIX i početka XX vijeka rađena je u kombinaciji od kamena i drveta. Prizemni dio je rađen od kamena na nagnutom terenu, pristranku, djelimično ukopan. Gornji dio je rađen od brvana. Krovna konstrukcija, rađena je od drveta sa pokrivačem od ražene slame (mlaćevine) ili jelove cijepane šstice, donji red krova, a ostalo od mlaćevine ili jelove cijepane šstice.

Donji prizemni zidani dio kuće zvao se izba i on je služio za zatvaranje stoke ili kao ostava dok je gornji dio služio za stanovanje. Čest je bio slučaj da izba nije bila ispod cijele kuće već samo na jednom dijelu.

U većini slučajeva dio kuće za stanovanje sastojao se od dvije prostorije: jedne veće prostorije, zvane odžak, u koju se ulazilo spolja i sobe u koju se ulazilo iz odžaka. U odžaku je bilo ognjište i on je bio otvoren prema krovu. Soba je imala gornji tavan koji je najčešće bio urađen od vidnih drvenih obrađenih greda preko kojih je postavljen drveni pod od cijepane ili šegane deblje daske, takozvane šavnice. Prostor ispod krova i iznad gornjeg tavana zvao se tavan ili potkrovlje. U potkrovlju su bili ambari za žito, sušilo se meso i sl.

Pregrada između odžaka i sobe rađena je kao čatma. Čatma se sastoji od drvenih stubića upletenih prućem ili okovanih tankim daščicama omalterisanim krečnim malterom.

Na pivskim kućama krovovi su rađeni kao strmi kako bi mogli izdržati oštre i snjegovite planinske zime. Krovna konstrukcija se sastojala od drvenih greda postavljenih po zidovima po dužoj strani. Uobičajeni naziv za ove grede je vjenčanica. Da bi izdržale veliki teret snijega, a da se pri tome ne prevrnu, na krajevima su povezivane poprečnim gredama koje su u njih usijecane, čertene na lastin rep. Ove grede su rađene od oblika otesanih tako da se dobije pravougaoni presjek. Bilo je pravilo da se ove grede rade izjedna, bez obzira na dužinu kuće i do 15 m. Zbog velike dužine transportovane su sa nekoliko parova volova.

Osnovnu krovnu konstrukciju čine parovi rogova (ključeva), čiji broj je po pravilu neparan, i postavljaju se na međusobnom razmaku od oko 1 m. Na oko $\frac{1}{2}$ visine rogovi se povezuju horizontalnim prečkama -- pantama. Po vrhu je postavljano šljeme koje je takođe bilo izjedna.

Rogovi se usijecaju u vjenčanice i šljeme, povezuju pantama, tako da se formira stabilan sklop. Ovako formirana krovna konstrukcija dodatno se ukružuje poprečnim gredicama, žiokama, za koje se pričvršćuje krovni pokrivač.

6. VRSTE KUĆA

Pod kućom se podrazumjeva objekat, odnosno zgrada u kojoj familija (porodica) živi preko cijele godine izuzimajući ljetnji period kada dio ili cijela familija živi na katunu.

U ovom periodu postojale su tri vrste kuća: kula, brvnara i prizemljaša. Rjeđe su građene kuće od čatme, tkz. čatmare.

Kula

Kula je kuća koju su imale imućnije porodice. Građene su od čvrstog materijala na dva sprata (boja). Donji prizemni dio je bio namijenjen za ostavu ili stoku, dok se gornji boj koristio za stanovanje. Rađene su dvojako: jedne su bile cijele na izbi, a druge: dio na izbi, a dio na ćelici. Češći tip kule bio je ovaj drugi.

Zidane su od kamena sa vezivom od krečnog maltera (smjesa klaka, pržine i vode). Poznato je bilo da su izuzetno imućni domaćini u malter za zidanje sipali vareniku umjesto vode ili dio vode a dio varenike, što se znatno poboljšava kvalitet maltera. Upotrebljavan je tesani ili neobrađeni kamen. Zid od tesanog kamena rađen je na redove, dok je neobrađenim kamenom zidano bez reda. Na kućama su obično zidane listre, pa su otuda krovovi bili dvovodni.

Brvnare

Osnovni nedostatak kuća brvnara je što nisu dugotrajne. One po veličini mogu biti kao i kule ili čak i veće. Oblik im je kao i kuća na ćelici. Grade se tako što se prvo iskopa izba koja se ozida kao suvomeđa ili sa krečom, zatim se uradi temelj na ćelici, pa se na njega i na zid izbe postavljaju brvna do čitave visine boja. Brvna su tesane grede dimenzija oko 20x30 cm i dužine kolika je dužina kuće. Brvna se sasijecaju, a između njih se postavljala mahovina (mašina) radi zaptivanja.

Kuća prizemljuša

Kuće prizemljuše radile su siromašne porodice. Sama riječ prizemljuša karakteristiše ove kuće, jer one nemaju izbe, nego se rade pri zemlji. Obično se pri nekom pristranku iskopa kao za izbu, pa se onda ozida kao suvozidina ili sa krečnim malterom. Lice ove kuće ozida se malo ljepšim zidom. Prizemljuše su imale samo jednu sobu i predsoblje, takozvani odžak, u koji se direktno ulazilo spolja, a iz odžaka u sobu.

7. POMOĆNI OBJEKTI

Pojata (štala)

Pojata ili štala se gradi u blizini kuće i služi za smještaj hrane, tj. piće za stoku i same stoke preko zime. Oblik i način građenja je isti kao i kod kuće prizemljuše. Izba služi za smještaj krupne stoke (konja i goveda). Na tavanu, sa strmim krovom, u jednom dijelu smješta se hrana za stoku (pića), a u drugom dijelu sitna stoka ovce i koze. Veza između izbe i tavana je preko otvora koji se zove proskok I služi za probacivanje hrane za krupnu stoku.

Staja

Staja je objekat koji služi kao zimsko stanište za čobane i stoku. Grade se na prostranim livadama gdje se kosi sijeno. Staja je slična pojati i uglavnom je veća od pojate. U izbi se grade posebne pregrade za konje, goveda, telad, jagnjad itd. U okviru izbe načini se i sobica (odžaklija) gdje borave čobani. Na tavanu zimi noćivaju ovce u jednom dijelu, a u drugom se smješta hrana (pića) za stoku.

Koliba

Kolibe služe za ljetnji boravak porodice. One se grade na katunima gdje seljaci izdižu. Grade se od brvana ili zidaju kao suvozid visine do 1,5 m na koju se postavlja drvena krovna konstrukcija i krovni pokrivač. Kao krovni pokrivač najčešće se koristi jelova kora, lub, kora oguljena sa velikih jela i smrča. Koriste se drugi pokrivači kao što su slama, daska i sl.

Unutrašnjost kolibe se obično ne pregrađuje. Na sredini je ploča, okolo su police na kojima stoje kalice u koje se preko ljeta razlijeva varenika, ležajevi za spavanje i dio za čuvanje mliječnih proizvoda i druge hrane. Pod je zemljani.

Veće porodice pored kolibe grade poseban objekat -- mljekar. To je mala koliba koja služi samo za spremanje i čuvanje mlijeka i mlječnih proizvoda.

Često se dešavalo da se prije isprtljavanja koliba posipa tankim travnatim busenom, iz higijenskih razloga.

Savardak (dubirog)

Na katunima savardak zamjenjuje ulogu kolibe preko ljeta. Savardak je objekat koji se jednostavno i brzo gradi. Gradi se od šest rozgi koje se naslone jedina na drugu u obliku kruga. Zatim se uz rozge prislone vrljike. I rozge i vrljike se zajedno isprepliću prućem, zatim se savardak pokrije lišćem i krovinom.

Pošto je veliki broj kuća za stanovanje u toku Drugog svjetskog rata bio spaljen, da bi se za porodicu što prije obezbijedio smještaj, najčešće su rađeni savardaci kao privremeni objekti, jer su se mogli najlakše i najbrže izgrađivati. Ovo je bio slučaj i kad nekoj porodici izgori kuća.

8. OSTALI OBJEKTI

Kučara

Kučara je kućica dugačka 2,5 m, a široka 1,5–1,8 m. Gradi se pored torova i služi da čobani u njima noćivaju preko ljeta i čuvaju ovce u toru. Gradi se od drveta na saonicama da bi se mogla prevoziti pri premještanju torova.

Tor

Gradi se da se u njemu, u toku toplijeg vremena, noću spraćaju ovce i goveda u blizini kolibe. Grade se od ljesa ili vrljika. Ljese se rade od drvenih letvi, širine 1.5 do 2 m i visine 2–2,5 m. Tor se formira od ljesa koje se fiksiraju koljem pobijenim u zemlju. Torovi su prenosivi.

Trap

Trap je objekat koji je ukopan u zemlju i gradi se pored kuće, ili u ambaru i izbi, a služi za smještaj krompira i sirovog kupusa zimi. Oblik trapa je kružni ili pravougaoni, iznutra ozidan. Krov je od debelih dasaka preko kojih se stavlja krovina, a preko nje busen. Ovo iz razloga da ne dođe do zamrzavanja krompira i kupusa zimi, a ljeti da ne dođe do klijanja krompira.

9. LEKSIKA NAZIVA

Suvota je naziv vezan za kuću i djelove kuće u Pivi, durmitorskom kraju i šire u Crnoj Gori, kao i za sve objekte koji imaju krov, bez obzira da li su stalnog ili privremenog karaktera, namijenjene ljudima ili stoci. Ovdje je najvažnije da one predstavljaju zaklon od kiše ili bilo kojeg drugog nevremena, tj. da je u njima suvo.

U Vukovom Rječniku postoji riječ SUVOTA, ali on upućuje na riječ SUHOTA čije je značenje: Sjedi u SUHOTI; unesi to amo u SUHOTU da ne kisne; hoćete li nam dati malo SUHOTE, pitaju putnici u Crnoj Gori kada na kiši dođu pred čiju kuću.

*On ne čeka da đemija dođe,
baš da dođe bregu i SUHOTI.*

Kuća

U pjesmama se svaka KUĆA zove DVOR ili KULA. U Hercegovini se svaka kuća zove KULA, a u pjesmama i ona koja nije od kamena zove se KULA ili DVOR.

BOJ, sprat, kuća koja ima dva nivoa kaže se: kuća na dva boja, donji i gornji boj

BUDŽAK, čošak ili neki drugi zabačeni dio u kući

VIRANIJA, prazna, napuštena kuća

DUVAR, čošak u kući, zid

IZBA, prostorija ispod poda kuće za stoku
 JATARA, loša kuća
 KAMARA, soba (isti izraz se koristi i za kamara žita, sijena i sl.)
 KATAVA, privremeno sklonište
 KUĆA, za kuću postoji više izraza: kula, dvor, kućerina, kućetina, kućiština, kućica i sl.
 LISTRA, zabat, bočni dio kuće
 MAGAZA, magacin, ostava u kojoj se drži žito, brašno, povrće, voće i sl.
 OZIDINA, razvalina kuće
 OMEĐINA, zidina porušene kuće
 ODŽAK, ognjište, dimnjak
 PATOS, pod u kući
 PENDŽER, prozor
 PLOČA, ognjište
 PROSKOK, otvor u tavanici
 SKALE, stepenice u kući
 SKALIN, stepenik
 STREJA, streha, nadstrešnica
 SOMIĆ, bočna strana kuće ispod krova
 SUVOZID, zid bez maltera
 TAVAN, pod i plafon, prostor između krova i plafona
 ČELICA, čvrsta stijena na koju se postavlja objekat
 ŠTUK, plafon
 DŽAM, prozor

Ostali građevinski objekti

BEDEM, veliki zid ograda
 BUNAR, uski i duboki rezervoar za vodu
 VITO, složena daska u kvadrat ili trougao sa neispunjenom sredinom
 VOLAT, svod
 GUSTIJERNA, rezervoar za vodu
 ENDEK, kanal
 JENDEK, kanal
 KUĆARA, mala pokretna kolibica kod tora
 POJATA, objekat za stoku, sijeno i slamu
 PODUMJENTA, potpora, temelj kuće
 SAVARDAK, koliba u obliku kupe
 STUBLINA, veliki rezervoar za vodu

TELEČAR, obor za telad
UBO, veliki okrugli bunar
ČATRINJA, pokriveni bazen (cistijerna) za kišnicu
DŽADA, makadamski put, cesta (testa)

Materijali za građenje objekata

GVOŽĐE, ekseri
GNJILA, ilovača
KLAK, kreč-vapno
LASTRA, pleh
OBLUTAK, obao kamen
PRŽINA, sitan pijesak
CKLO, SRČA, staklo
TENEĆA, pleh
TIGLA, crijep za krov
ĆERAMIDA, crijep za krov
ČIVIJA, ekser
ŠODER, tucanik od kamena

Drvo i građa od drveta

BALVAN, veliki trupac za izradu građe za kuću
BRVNA, drveni zid kuće
VJENČANICA, greda na zidu kuće na koju se oslanjaju rogovi krova
ŽIOKA, male grede ili letve koje se postavljaju po rogovima na kući i drugim zgadama ispod daske, crijepa koji se za njih prikivaju ili vezuju, npr. žiočiti: pribijati žioke za rogove
JAPIJA, drvena građa za kuću i druge objekte
KLIS, uska cijepana daščica za krov skošena na klis
LUČEVINA, borova građa (lučev pod, namještaj i sl.)
LJUSKA, daščica za krov kuće. Isti naziv koristi se za sitne otpatke od drveta, a služi za potpalu vatre
OBLOVINA, balvani ili trupci za izradu građe za izgradnju objekata
PANTA, gredica ili letva koja spaja rogove
PLATICA, dugačka daska dobijena cijepanjem drveta. Koristi se za izradu podova i plafona.
PODLAČAK, cijepana tanja daska koja se stavlja na krov ispod glavne pokrovne daske šavnice
PROŠTAC, letva za izradu ograde, pravi se cijepanjem od hrastovine ili cerovine

- RANJEVINA, hrastovo drvo
 ROG, oblo jelovo i smrčevo drvo prečnika oko 20 cm za izradu krovne konstrukcije
 STREŽEVINA, hrastovina, npr. strežev kolac
 TRENICA, duga jelova, smrčeva ili lučeva (borova) šegana daska koja služi za tavane (podove). U Pivi se kaže: Svi su mu tavani lučevi
 TRUPAC, isto što i balvan
 ŠAVNICA, duža cijepana jelova ili smrčeva daska dužine do 2,5 m, služi za pokrivanje zgrada
 ŠTICA, isto kao šavnica. U Pivi se kaže: kuća mu je pokrivena šticom.
 ŠLJEME, završna greda na vrhu krova kuće kod pokrivanja šticom (daskom)
 ŠULJ, trupac sa koga je skinuta kora

Radovi i alati

- BIJELITI, krečiti kuću krečom
 BLANJA, rende za drvo
 BRADVA, alatka sa krivom drškom
 DUBAČ, sprava za dubljenje drveta
 KARTATI, malterisati
 KORAC, čekić
 LJESTVE, merdevine, stube
 PATOSITI, postavljati pod, poditi
 MACA, teški čekić
 POŠIVATI, pošiti, pokriti kuću slamom
 PRETRESTI, renovirati krov kuće
 SAONI, sanke za prenos tereta
 SJEKIRA, alatka za cijepanje i tesanje drveta
 TESLA, alatka za tesanje drveta
 TERĐAJ, stolarska tezga
 TRAGAČE, nosiljka za prenos tereta
 TRNOKOP, kramp sa jednim krakom
 ČESER, alatka za tesanje drveta
 ČUSKIJA, metalna alatka za pravljenje rupa u zemlji za pobijanje kolaca i vađenje kamenja
 CAPICA, kramp
 ŠARAMAN, dugačko rende za drvo
 ŠEGANJE, testerisanje
 ŠIPILO, umetak u žljebove između dasaka u podu kuće

LITERATURA

- [1] /1/ Blagojević O.; Izabrana djela, 2 Piva, Stručna knjiga D. D., Beograd 1996.
- [2] /2/ Vuk Stefanović Karadžić; Srpski rječnik I i II, Prosveta, Beograd, 1986.
- [3] /3/ Pejović Lj.; Reči pojmovi i izrazi Durmitorskog kraja, Beograd, 1999.
- [4] /4/ Rovinjski P. A.; Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti Tom II, Etnografija, Izdavački centar „Cetinje“, Cetinje 1994.
- [5] /5/ Tomić S.; Drobniak Piva i Banjani, CID, Podgorica 2000.

U prilogu su date fotografije karakterističnih objekata.

Radenko PEJOVIĆ

HOUSES AND AUXILIARY FACILITIES IN PIVA AT THE END OF XIX AND
EARLY XX CENTURY WITH LEXICAL INTERPRETATIONS OF NAMES

Summary

This paper deals with the houses and auxiliary facilities in Piva at the end of XIX and at the beginning of XX century with onomastic explanation of using the names. There is the description of the choice of the place for building the house, type of structures, materials of which the structures were built, types of houses, then houses were described individually as well as auxiliary facilities.

Special part of the paper refers to lexical explanation of the names which were used in that period.

The aim of this paper is that certain specificities which were characteristic for those rural structures took away from oblivion, particularly used names which gradually, per generation, go to oblivion.

Slika 1. Kula u Miljkovcu

Slika 2. Kuća sa izbom

Slika 3. Kuća prizemljuša i koliba

Slika 4. Kuća od čatme

Slika 5. Ambar na Pišču

Slika 6. Štala

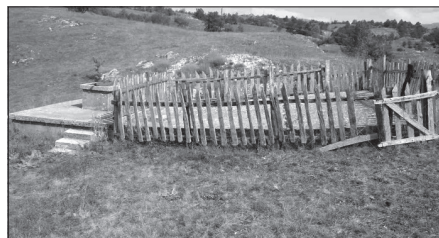
Slika 7. Savardak

Slika 8. Gustijerna

Slika 9. Bunar dubine 8 m
u selu Miljkovcu

Slika 10. Čatrnja u selu Miljkovcu

